

РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЯ

УДК [159.9.07+351.74]:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.3>

Воробйова Інна Вікторівна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України
ORCID ID: 0000-0003-0325-7744

ІМІДЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ

IMAGE SERVICEMEN OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: BASIC ELEMENTS AND PROCESS OF FORMATION

Статтю присвячено вивченню іміджу військовослужбовця Національної гвардії України. На основі власних досліджень, а саме вивчення і порівняння реального, ідеального і відбитого типів іміджу військовослужбовця Національної гвардії України, описаних за оцінками самих військовослужбовців, вивчення і порівняння ретроспективного, реального і ідеального типів іміджу військовослужбовців, що описані за оцінками цивільного населення, їхніх позитивних і негативних підтипів, наданих у період «Євромайдану» і у період проведення антитерористичної операції на сході України/ операції об'єднаних сил (АТО/ООС) визначено та обґрунтовано зміст структурних елементів іміджу військовослужбовця Національної гвардії України, виявлено особливості і механізми самого процесу його формування. Так, першоджерелом формування сприятливого іміджу військовослужбовця Національної гвардії України є його безпосередні особистісні характеристики та відповідний рівень їх розвитку (насамперед, вольових якостей особистості, ставлення до професійного обов'язку, до людей, професійних і соціальних норм, здатність контролювати власні емоційні прояви, «тактична» і політична незалежність), а також професійна і соціальна компетентність.

Ефективна цілеспрямована діяльність щодо формування сприятливого іміджу військовослужбовця Національної гвардії України повинна бути організована із врахуванням основних змістових елементів іміджу, а також виходити з конкретної мети іміджу у вигляді ідеального уявлення результатів цього виду діяльності та обов'язково враховувати специфічні особливості і механізми власне процесу формування іміджу військовослужбовця Національної гвардії України. Адже сприятливий імідж у сучасних реаліях – необхідна складова частина розвитку будь-якої організації. Не виняток і Національна гвардія України.

Ключові слова: Національна гвардія України, військовослужбовець, імідж, елементи іміджу, механізми формування іміджу.

The article is devoted to the study of the image servicemen of the National Guard of Ukraine (NGU). On the basis of our own research, namely studying and comparing the real, ideal and reflected types of image servicemen of the NGU, described according to the assessments of the servicemen themselves, studying and comparing the retrospective, real and ideal types of military image described by the estimates of the civilian population, their positive and negative subtypes provided during the period Euromaidan and during the period of the antiterrorist operation in eastern Ukraine / united forces operation made it possible to define and substantiate the contents of the structural elements of the image servicemen of the NGU, to identify the features and mechanisms the process of its formation. Thus, the first source of a favourable image servicemen of the NGU is his immediate personal characteristics and his corresponding level of development (first of all, strong personality, attitude to professional duty, to people, professional and social norms, ability to control own emotional manifestations, tactical, and political independence) as well as professional and social competence.

An effective and purposeful effort to create a favourable image for servicemen of the NGU should be organized taking into account the basic substantive elements of the image, and also take into account the specific purpose of the image in the form of an ideal representation of the results this type of activity, and it is obligatory to take into account the specific features and mechanisms of the actual process of forming the image servicemen of the NGU. In fact, a favorable image in modern realities is a necessary component of the development of any organization. The NGU is not the exception.

Key words: National Guard of Ukraine, servicemen, image, elements of image, mechanisms of image formation.

Роль ефективної цілеспрямованої діяльності щодо формування сприятливого іміджу Національної гвардії України (далі – НГУ) для держави полягає в тому, що він впливає на стан внутрішньої безпеки держави; відіграє помітну роль у створенні якісної контрактної служби у НГУ, а також у військово-професійній орієнтації індивідів та підвищенні привабливості професії військовослужбовця НГУ; оптимізує взаємовідносини між НГУ та цивільним населенням; впливає на масову свідомість, формуючи певні думки відносно НГУ та їх підтримку серед широких верств населення; коригує суспільні настрої; сприяє захисту від інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил; впливає на створення зовнішнього іміджу держави.

Грунтовний аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що питання іміджу представників сил безпеки та оборони України активно розробляються вітчизняними фахівцями в галузі психології, права, соціології, іміджелогії (В. Алещенко, О. Бандурка, В. Барко, Л. Балабанова, І. Зозуля, О. Колісник, В. Медведєв, В. Москалець, Г. Почепцов, Л. Порфімович, В. Ромадікіна, В. Соболев, О. Тімченко, В. Третьяченко, Т. Хомуленко, О. Цільмак.). Так, сьогодні накопичено значний теоретичний і певний емпіричний матеріал, який потребує систематизації та осмислення. Утім, на наш погляд, за тематикою іміджу сучасних представників сил безпеки та оборони України проводиться недостатньо психологічних досліджень, які б могли створювати емпі-

ричну базу. Вельми мало робіт, що стосуються змістового наповнення іміджу представників сил безпеки та оборони України та механізмів його формування з урахуванням потреб самої військової організації та потреб і інтересів «споживачів» послуг, що надаються цими організаціями; вимірювання іміджу представників сил безпеки та оборони України; ґрунтовних рекомендацій щодо створення та підтримки сприятливого та ефективного іміджу представників сил безпеки та оборони України.

Цілеспрямоване створення сприятливого іміджу військовослужбовця НГУ, передусім, передбачає визначення його змістових елементів та особливостей самого процесу його формування.

Власне емпіричне дослідження, вивчення і порівняння реального, ідеального і віддзеркаленого типів іміджу військовослужбовця НГУ за описами самих військовослужбовців, а також дослідження і порівняння ретроспективного, реального і ідеального типів іміджу військовослужбовця НГУ за описами цивільного населення, їхніх позитивних і негативних підтипів, що надано у кризові періоди українського сьогодення («Євромайдан», проведення АТО/ООС), дозволили створити психологічну модель процесу формування іміджу військовослужбовця НГУ, що відображена на рис. 1.

Перший блок на рис. 1 позначено як «Суб'єктивні характеристики військовослужбовця». Він визначає те, які цілі (зміст, рівень складності) ставить перед собою військовослуж-

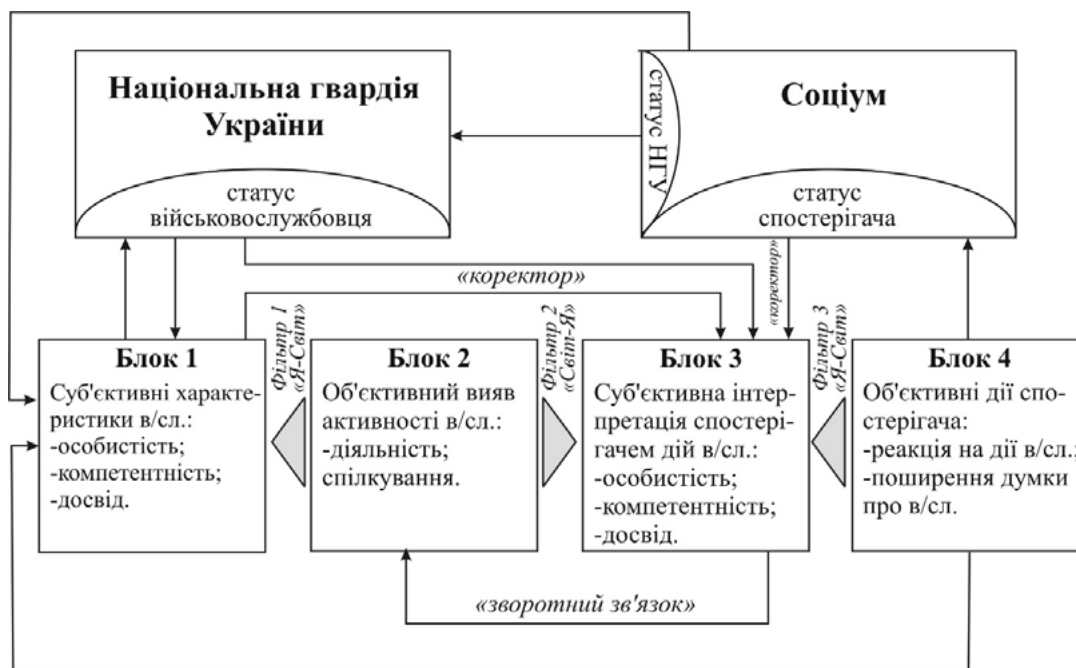

Рис. 1. Основні елементи та процес формування іміджу військовослужбовця НГУ

бовець, який спосіб дій (професіоналізм, макіавеллізм, складність) для їх досягнення обирає:

1) характеристики особистості військовослужбовця – темперамент, мотиви, цілі, цінності, воля, особливості ставлення до предметного світу, інших людей (характер), норм права, моралі, почуття та здатність їх контролювати тощо (зміст цього компоненту наведено відповідно до структури особистості за Б.Г. Ананьєвим);

2) компетентність соціальна та професійна (знання, вміння, навички, інший потенціал, який визначає ефективність досягнення цілей);

3) досвід професійний і життєвий – обізнаність щодо типових професійних завдань, способів їх розв'язання; обізнаність щодо того, які проблемні ситуації можуть виникнути у професійній діяльності, способи їх уникнення і розв'язання; обізнаність щодо способів розв'язання типових і критичних ситуацій міжособистісної взаємодії тощо.

Звісно, що дії військовослужбовця можуть бути реакцією на дії інших людей (реакція на дії оточуючих чи реакція на наказ), але і в цьому випадку особистість є тією лінзою, яка переломлює цей зовнішній поштовх.

Реалізація особистості, компетентності, досвіду в діяльності і спілкуванні відбувається не напряму, вони переломлюються через складний (зіставний із декількох) фільтр «Я-світ», що розуміється як характеристики простору (соціального і предметного), в якому відбувається реалізація активності і позиція суб'єкта, з якої здійснюється ця реалізація, а також їх відбиття у свідомості суб'єкта.

Наступним блоком на рисунку 1 є безпосередні дії військовослужбовця, які можуть стосуватися предметного і соціального світу (діяльність і спілкування). Цей блок було позначено як об'єктивний вияв активності. Саме дії військовослужбовця можуть спостерігати інші люди (цивільні чи співслужбовці). Спостереженню підлягають результати, які досягнуто; спосіб їх досягнення; час, який на це витрачено; перешкоди, які було подолано, наполегливість у їх здоланні (час, кількість спроб, результативність); інтенсивність дій (кількість дій в одиницю часу); адекватність дій (відповідність ситуації, професійність дій).

Ці дії залежно від того, як вони співвідносяться з реальними обставинами предметного і соціального світу, інтенсивністю впливу на предметний і соціальний світ, можуть носити рутинний характер (бути типовими, постійними), а можуть мати форму вчинку (бути видатними, якими, незвичними).

На основі цих спостережень спостерігач робить висновок щодо мотивів, цілей, цінностей, профе-

сійної і соціальної компетентності військовослужбовця, його досвіду. Цей блок було позначено як суб'єктивне сприйняття проявів активності військовослужбовців. На ці висновки впливає такий зіставний фільтр, як «світ-Я»: характеристики простору (соціального і предметного), в якому відбувається сприйняття активності суб'єкта дії і позиція суб'єкта спостереження, з якої здійснюється це спостереження, а також їх відбиття у свідомості суб'єкта спостереження.

Спостереження рутинних дій формує образ військовослужбовця екстенсивним шляхом – інформація накопичується, створюючи несуперечливий образ, незначна інформація, що суперечить звичному образу військовослужбовця, може ігноруватися чи викривлятися. Рутинна інформація зазвичай оцінюється як така, що підтверджується в наявний образ військовослужбовця.

Спостереження вчинків, резонансних подій може змінювати створений раніше образ військовослужбовця, руйнувати його – це інтенсивний спосіб розвитку образу військовослужбовця. Зазначимо, що навіть звичайні дії на фоні певних соціальних подій чи посилені «коментарями» можуть стати резонансними [1, с. 54].

У схемі передбачено наявність такого компоненту, як «коректор». Військовослужбовці (керівництво, речники) можуть вносити коментарі (безпосередньо або через ЗМІ) щодо здійснених дій, їх «правильної інтерпретації». Інший напрямок корегуючих впливів – коментарі щодо «правильної» інтерпретації дій військовослужбовця, які вносять «суспільна думка» – особи, які є важливими для спостерігача; особи, які мають вагу у суспільстві, чи особи, які мають спеціальні засоби впливу. У якості корегуючих впливів можна позначити і загальну оцінку (позитивну/негативну) суспільством діяльності НГУ взагалі і військовослужбовців зокрема, а також здійснений ними в періоди кризи суспільства вибір ціннісних орієнтирів, які впливають на прийняття рішень і вибір способу дій [2].

Інтенсивність корегуючих впливів, наявність спеціальних засобів впливу може призводити до «примусової» корекції (зміни) образу військовослужбовця у свідомості спостерігачів, переоцінці зроблених висновків щодо дій військовослужбовців, які вони спостерігали раніше [1, с. 55]. Досить істотна кількість українців мають обмежений досвід взаємодії з представниками охорони правопорядку. Образ військовослужбовця НГУ взагалі визначається як «люди, чи то у зеленій чи то у чорній формі, дещо відмінні від поліцейських». Зацікавлені «соціальні сили» використовують цей

аморфний образ «людини у формі» і «довантажують» його (використовуючи «коментар») рисами, в яких мають зацікавленість. Звісно, що образ військовослужбовця, як і будь-який образ, перевіряється практикою взаємодії («зворотний зв'язок» на рис. 1), але у більшості українців вірогідність такого досвіду замала. У них образ військовослужбовця будується під впливом «коментарів» зацікавлених сторін. Постійні «підтримуючі» впливи-«коментарі», як «рутинна» діяльність військовослужбовців, є джерелом екстенсивного способу формування образу військовослужбовця НГУ. Поступово такі постійні корегуючі впливи «обточують» образ військовослужбовця, побудований на основі особистої взаємодії, особистого спостереження діяльності військовослужбовця, приводячи його до «середньої норми» – іміджу військовослужбовця НГУ у суспільстві.

Особа, яка має реальний широкий (з багатьох питань) досвід взаємодії з військовослужбовцями, може усвідомлювати розбіжності між створеним у неї образом військовослужбовця НГУ і суспільною думкою про військовослужбовців (іміджем) і, відповідно, критично ставитися до здійснюваного суспільством впливу.

На основі образу військовослужбовця НГУ спостерігач може будувати образ Національної гвардії України, як організації. У цьому випадку важливим є те, який статус у структурі Національної гвардії України і суспільстві має військовослужбовець, чию активність спостерігають.

Сам спостерігач також має певний статус у суспільстві, тому поширення його думки, його дій як реакції на дії військовослужбовців (підтримка, протест, допомога) може стати «коректором» у формуванні образу військовослужбовця НГУ в інших українців. Дії спостерігача також можуть чинити певний корегуючий вплив на військовослужбовця НГУ, бути для нього «зворотним зв'язком». Крім того, дії і висловлювання спостерігача є об'єктивізованим показником того, який образ військовослужбовця в нього склався.

Обмін думками між спостерігачами, корегуючі впливи всіх рівнів (суспільства в цілому, НГУ, військовослужбовців НГУ, зацікавлених соціальних груп (політичних сил) тощо) є способом переведення індивідуального образу військовослужбовця в усереднений – імідж військовослужбовця НГУ у свідомості населення країни. Звісно, що імідж військовослужбовця НГУ не можна вирахувати як середнє арифметичне образів військовослужбовців за вибіркою українців, вага думки «авторитетних» людей відрізняється від ваги думок менш «авторитетних» людей; різною є вага думки

людей, що безпосередньо взаємодіють з військовослужбовцями і людей, які не мають досвіду такої взаємодії; важливою є також інтенсивність поширення тієї чи іншої думки та засоби, які для цього використовуються; співпадіння поширеної «думки» (у ключових аспектах) з образом військовослужбовця НГУ, який склався у свідомості українців [1, с. 56].

Таким чином, формування іміджу військовослужбовців НГУ як процес «усереднення» індивідуальних образів військовослужбовців у свідомості українців залежить від: думки авторитетних людей; думки компетентних людей; думки людей, що позначені як протидіючі сили; досвід взаємодії з військовослужбовцями; співзвучність впливів створеному образу військовослужбовця; співзвучність впливів характеристикам (потребам) носія образу; засоби поширення впливу; засоби маніпуляції інформації.

Звісно, що в представленій моделі формування образу військовослужбовця НГУ і його трансформації в іміджі не міститься вичерпного переліку усіх змінних, які впливають на цей процес, але в цьому і немає потреби. У роботі з іміджем нас цікавлять лише виражені та типові тенденції цього процесу. А наше дослідження дозволило встановити ці тенденції. Перелічимо змінні, які відповідно до цієї схеми визначають формування іміджу військовослужбовця НГУ.

Так, у першому блоці іміджеутворюючими характеристиками військовослужбовця НГУ є:

- 1) вольові якості військовослужбовця;
- 2) активність;
- 3) контроль емоційної сфери (стресостійкість);
- 4) професійні цінності;
- 5) соціальні цінності;
- 6) професійна компетентність;
- 7) соціальна компетентність.

Важливими характеристиками першого фільтру є:

- 1) висока самооцінка;
- 2) захисні механізми свідомості (прагнення самовиправдатися, раціональна проекція, які визначають адекватність сприйняття ситуації і здатність до розвитку);
- 3) криза суспільства (яка зробила необхідним вибір між професійними і соціальними цінностями; вимагає активних дій від військовослужбовців, демонстрації зробленого ними вибору; поставила дії військовослужбовців у центр уваги суспільства);
- 4) рівень включеності НГУ у життя суспільства, її статус (прагнення захищати громадянське

суспільство своєї країни; залежність від політичних сил);

5) рівень довіри населення до військовослужбовців.

Другий блок:

1) досягнуті результати діяльності;
2) час і ресурси (матеріальні, людські), що витрачені на досягнення результатів;

3) адекватність дій ситуації;

4) інтенсивність дій;

5) наполегливість у досягненні цілей;

6) дії на вимоги інших сил (політиків, бізнесменів тощо) чи отримання певних благ за свої дії;

Другий фільтр:

1) впевненість спостерігачів у власній безпеці, власній здатності захистити себе;

2) позиція, яку займає спостерігач по відношенню до військовослужбовця (об'єкт захисту/об'єкт впливу);

3) включеність у суспільне життя; соціальна позиція спостерігача тощо.

Третій блок – висновки спостерігача щодо:

1) цілей і мотивів діяльності військовослужбовців (в загальній градації – боягузтво, користь, закриття злочину, прагнення «адреналіну», виконання обов'язку, захист людей);

2) вольових якостей військовослужбовця (від рішучості до наполегливості і самодисципліни, утримання від імпульсивних вчинків);

3) здатності стримувати негативні переживання; протистояти стресу і залишатися здатним досягати поставлені цілі тощо;

4) професійної компетентності військовослужбовців чи їх керівництва;

5) соціальної компетентності;

6) ставлення до свого професійного обов'язку;

7) ставлення до людей (утримання від агресії, прагнення захистити, співчуття або байдужість до проблем народу тощо);

8) самостійності (здатність самостійно приймати рішення і реалізовувати його; незалежність від політичних впливів);

9) адекватності ситуації;

10) здатності реалізувати свій потенціал.

Третій фільтр:

1) уявлення спостерігача про те, наскільки небезпечним є висловлювання своєї думки у суспільстві;

2) уявлення і реальність наявності загрози від певних соціальних груп чи влади.

Четвертий блок:

1) обмін «думками», їх поширення через Інтернет, інтенсивність поширення, «співзвучність» «думки» настроям вибірки, здатність

поширювача «думок і оцінок» враховувати особливості вибірки;

2) інтенсивність поширення «думки» через інші ЗМІ та в інший спосіб;

3) участь у волонтерському русі;

4) протести, «адресні» погрози військовослужбовцям і їх близьким;

5) об'єднання навколо себе однодумців, їх організація.

Корегуючі впливи:

1) виступи речників НГУ, які звертають увагу на великі обсяги виконуваних завдань, досягнення, мужність, особистий героїзм;

2) загальна оцінка суспільством дій військовослужбовців (позитивних чи негативних). Так, під час «Євромайдану» суспільний «пресинг» щодо неадекватності дій військовослужбовців майже зруйнував їхній імідж, у період проведення антитерористичної операції пересічні українці описують військовослужбовців НГУ як мужніх і героїчних;

3) негативні впливи протидіючих сторін, які активно поширюють інформацію щодо жорстокого ставлення військовослужбовців до цивільного населення, яке проживає на окупованих територіях на Сході країни, активно нав'язується інформація щодо непрофесіоналізму керівництва НГУ, переслідування ним власних (корисних) цілей, притримування певних політичних поглядів (політична упередженість), байдужість до проблем народу країни тощо. Наявність ресурсів для поширення такої інформації у протидіючих сторін, каналів передачі інформації. Наявність знань у протидіючої сторони про «дефекти» (аморфності, недоліків) образу військовослужбовця НГУ у свідомості пересічних українців, які можна використати для власних корисних цілей;

4) волонтерський рух. Зазвичай волонтерський рух сприймається військовослужбовцями як підтримка їхньої діяльності (як позитивний «зворотній зв'язок»), але досить часто його використовують для формування уявлення про нездатність військового керівництва вирішувати питання забезпечення НГУ, здійснення корупційних дій з військовим майном тощо. Таким чином, тема волонтерського руху вносить розрив в імідж НГУ, протиставляючи військовослужбовців і військове керівництво. Зазначимо, що поява негативу, який будь-яким чином стосується недиференційованого (внаслідок обмеженого досвіду взаємодії) образу, веде до негативного забарвлення всього образу. Тому прагнення делегувати «негатив» керівництву, а «позитив» пересічним військовослужбовцям (використання механізму

захисної проєкції) навряд здатне на тривалий час зберігати позитивність іміджу військовослужбовця НГУ. Інший приклад такого розриву виникає внаслідок того, що пересічні українці досить давно очікують на позитивне розв'язання ситуації на Сході країни, втім, попри постійний опис мужності, героїзму, докладені пересічними військовослужбовцями зусилля, цього не відбувається. Винуватих цієї ситуації досить часто «знаходять» серед некомпетентного військового керівництва, недостатнього матеріально-технічного оснащення тощо. Утім, як вже вказувалось, для недостатньо диференційованого образу військовослужбовця НГУ такі впливи можуть стати згубними. Ще одним прикладом розриву іміджу НГУ є протиставлення військовослужбовців постійного складу, мобілізованих і «вихідців з майдану», їхньої компетентності, цілей, ставлення до цивільного населення, професійного обов'язку тощо.

Розроблена психологічна модель формування іміджу військовослужбовця НГУ передбачає, що для формування його позитивного контексту необхідним є відповідний рівень розвитку особистості військовослужбовця НГУ (насамперед, вольових якостей, ставлення до професійного обов'язку, до людей, професійних і соціальних норм, здатність контролювати емоційні прояви, «тактична» і політична незалежність), а також професійної і соціальної компетентності. Крім того, потрібно приділяти увагу адекватності використовуваних

військовослужбовцями фільтрів – чутливість до змін предметного і соціального світу, адекватність самосприйняття. Важливою є інтенсифікація позитивної реальної взаємодії населення з військовослужбовцями НГУ (від парадів і днів відкритих дверей для молоді до розширення функцій військовослужбовців НГУ на кшталт функцій європейських правоохоронців, які передбачають допомогу людям в широкому колі актуальних для пересічних жителів країни питань) як засобу, який перешкоджає формуванню «химерного» образу військовослужбовця [2]. Крім того, важливою для цілеспрямованого формування іміджу військовослужбовців НГУ є здатність Національної гвардії України як організації вносити відповідну «корекцію» (коментарі щодо «правильного» розуміння дій військовослужбовців, мотивів, цілей тощо) і здатність до протидії небажаним «корегуючим впливам» із боку зацікавлених протидіючих сторін. Для протидії яким зазвичай достатньо доносити до свідомості українців інформацію про джерело цього негативного впливу, його істинні цілі, маніпулятивні засоби, що використовуються. За необхідністю підсилити протидію – обмежувати канали впливу (за часом і площею дії), дискредитувати джерело впливу. Позитивний ефект для цілеспрямованого формування іміджу військовослужбовця НГУ відповідно до цієї моделі матиме також поширення позитивних думок про військовослужбовців від «авторитетних» і «компетентних» людей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Воробйова І.В. Модель формування іміджу військовослужбовця Національної гвардії України. *Бочаровські читання* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ, 13 квіт. 2018 р. Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 52–57.
2. Воробйова І.В. Основні напрямки оптимізації іміджу військовослужбовців Національної гвардії України. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми досвід, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми досвід, перспективи»*, 03-04 квітня 2020 м. Київ. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2020. С. 54–57.